

עיסקות טיעון וחקר האמת

עמנואל גרוס*

לאחרונה, הזדמן לי להשתתף בסמינר בנושא עיסקות הטיעון באוניברסיטת ת"א. בתום הצגת העמדות על-ידי המתדיינים ביקש את רשות הדיבור משפטן צעיר מאנשי הפרקליטות הצבאית, והעיר, כי לדעתו אין זה מתפקידו של ביהמ"ש להיות אמון על חקר האמת או על עשיית הצדק.

הערה זו, כשהיא מושמעת מפי משפטן צעיר, חניך השיטה האדוורסרית, יש בה כדי להדאיג. אף אם היא אינה משקפת בהכרח את הדעה הרווחת כיום על רוב המשפטנים, היא בהחלט לא חריגה ויכולה להעיד על כישלון כלשהו בהוראת השיטה המשפטית עליה אנו אמונים.

קצרה היריעה של רשימה זו מלדון בכל הסוגיות של מטרות ההליך הפלילי וקידומם על-ידי השיטה האדוורסרית, והדיון בהן לא יכול להעשות, על פי טבעו, בקצירת האומר.

אשר על כן העדפתי להתמקד הפעם בהערות כלליות המעידות על חולשתה של השיטה האדוורסרית ביחס למקום השמור לחקר האמת על-פי שיטה זו.¹

הצגת הבעייה

שיטת משפט דיונית צריכה להימדד על-פי יכולתה להגשים את מטרות המשפט המהותי, אותו היא אמורה לאכוף.

המשפט המהותי, הוא אסופת הנורמות המשפטיות אשר באמצעותן מדינה ריבונית, משקפת את האמנה החברתית שלה. אולם הסדרים משפטיים, אין להם תמיד חיות עצמאית והם נשענים, לצורך הגשמתם, על מערכת של אכיפה.

כך למשל, קובע המשפט הפלילי על-פי אותה אמנה חברתית את גבולות המותר והאסור כיחסי אדם לחברו, או את חובותיו כלפי המדינה ומוסדותיה. סימן ההיכר של הנורמה הפלילית היא הסנקציה העונשית הצמודה לה.

לנורמה המשפטית המהותית במישור זה שתי מטרות: האחת, קונסטטיטוטיבית-ערכית, המגדירה ותוחמת את גבולות האיסור או החיוב, ובכך משקפת את הערך המוגן על-ידה. האחרת, אוכפת-מרתיעה, באמצעות הסנקציה המהווה חלק מן הנורמה המשפטית, קובעת כי הפרתה עלולה להביא לעונש.

* מרצה בפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה.

1. באופן כללי ראה ביקורת השיטה האדוורסרית ויחסה לחקר האמת: J. Frank Courts on Trial, Myth and Reality In American Justice (New York, 1973) 80; M.E. Frankel "The Adversary Judge" 54 Tex. L. Rev. (1976) 465, 475.

כאמור, המשפט המהותי נזקק למערכת משלימה לאותם מקרים שנדרשת אכיפתו, ואכיפתו נדרשת, כאשר הוא מופר. הדבר נכון בתחום האורחי ובאותה מידה גם בתחום הפלילי.

מערכת האכיפה, מורכבת אף היא מנורמות משפטיות שמקובל לכנותן המשפט הפרוצסואלי. הוא שונה בהסדריו ובפונקציות שהוא ממלא מתחום משפט אחד למשנהו, אם כי המטרה היא משותפת לכולם, לעזור באכיפת הנורמה המשפטית המהותית.² אנו נייחד את דברינו למשפט הפרוצסואלי הפלילי, אם כי התיזה העיקרית שלנו אמורה לחול במידה זהה גם בתחום האורחי.

הנורמות הפליליות המהותיות ומערכת הדינים האוכפת אותן, אמורות לשמש ביחד כחטיבה אינטגרטיבית, המעידה על יכולתה של אותה חברה להגיע לתוצאה צודקת, ובכך להגביר את אמון הציבור במסודות האמונים על אכיפת החוק. תוצאה צודקת בהקשר זה, הינה תולדה של מידת הצידיק שיש בהזקקות לאותה נורמה פלילית ביחד עם אופן אכיפתה.

פעמים, אין חולק על הצידיק שבהזקקות לנורמה פלילית מסויימת. למשל, אותן עבירות הבאות להגן על ערך החיים, שלמות גופו של האדם, קניינו, חירותו ועוד. פעמים, הצידיק שנוי במחלוקת כפי שהיה הדבר לגבי העבירה של משכב זכר בין שני בגירים ומתוך בחירה חופשית,³ או כפי שהמחלוקת היתה לגבי העבירה של הנסיון להתאבדות.

אך לא די בצידיק לה זוכה הנורמה הפלילית מן ההיבט המהותי. שכן אם אופן אכיפתה אינו צודק, הרי שגם במקרה זה תחושת הצדק נפגעת ומתקוממת, ואם רבים מקרים שכאלה, הרי המערכת המשפטית עלולה לאבד את אמון הציבור – אמון שבלעדיו היא אינה יכולה להתקיים לאורך ימים.

אחד האופנים האפשריים העלולים להביא לאכיפה לא צודקת של המשפט המהותי הוא הפיחות ההולך וגובר בערך האמת. הוצאת האמת לאור היא ערך, מטרה ותנאי בכל שיטה משפטית לעשיית צדק. טול ממנה יכולת זו, ושוב היא לא תהיה מסוגלת למלא את יעודה המרכזי. בעניין זה יפים דבריו של השופט ברק: "ההליך הפלילי הוא מסגרת דינים, הבאים להגשים את המשפט הפלילי, דהיינו, לקבוע חפות או אשמה. לשם כך על ההליך הפלילי לחשוף את האמת, וזו מטרתו העיקרית."⁴

לדעתי, אנו עדים היום להתרחקות ולכרסום במטרה ראשונית זו של המשפט הדיוני הפלילי; של הגעה לחקר האמת, הבאה לידי ביטוי בשיטה האדוורסרית, בהדגשת יתר

2. על מטרותיו של המשפט הדיוני האדוורסרי וזיקתו למשפט המהותי ראה: S.A. Saltzburg "Lawyers, Clients, and the Adversary System" 37 *Mercer L. Rev.* (1986) 647, 654.

3. R.P. George "Social Cohesion and The Legal Enforcement of Morals: A Reconsideration of the Hart-Devlin Debate" 35 *The Amer. J. of Jurisprudence* (1990) 15; R. Hittinger "The Hart-Devlin Debate Revisited" 35 *The Amer. J. of Jurisprudence* (1990) 47.

4. ע.פ. 951/80 קניר נ' מ"י, פ"ד לה (3) 505, 516.

של תפקידו הפסיכי של בית-המשפט, תוך העברת מוקדי הכח וההכרעה אל מחוץ לכותלי בית-המשפט לידי הצדדים.⁵ הצדדים שוב אינם אך אחראים להבאת הראיות במשפט, או במידה רבה אף לניהולן, הם גם "פוסקים" בו והדוגמה הבולטת לכך היא עיסקות הטיעון הנודעות כיום בשם "הסדרי-טיעון".

לכאורה, ניתן היה להתרשם כי מדובר במכשיר חיובי ותמים המועמד לרשות בית-המשפט בקידום מלאכתו - עשיית הצדק, ולא היא. הסדרים אלו כמעט על-פי הגדרתם חותרים תחת חשיפת כל האמת מפני בית-המשפט או לפחות מגבילים את שיקול דעתו באשר לשאלת העונש שהיה ראוי להגזר.

הסדרי הטיעון וחקר האמת

הסדר טיעון הוא עיסקה בין הצדדים, הנושאת אופי של הסכם משפטי. תכניו של הסכם זה משתנים ממקרה למקרה אך העיקרון שווה בכלם - "קח ותן". החלפת תמורות בין רשויות התביעה הכללית לבין החשוד/נאשם.⁶ אולי הביטוי הקיצוני ביותר להסכם כזה הוא "עיסקת עד-המדינה", שבמתכונתו הקלאסית היה הבטחת חסינות לשותף לעבירה מפני העמדתו לדין בתמורה לנכונותו להעיד נגד יתר שותפיו.⁷

סוג אחר של הסכמים, הרווחים יותר כיום, הם אלו הקשורים למהות כתב האישום. בתמורה לנכונות הנאשם להודות בבית-המשפט בעבירות מסוימות, מוכנה התביעה להסתפק בהודאה זו, ולסגת בה מן האשמות החמורות יותר שייחסה לו בכתב-האישום המקורי, או מלכתחילה להעמידו לדין על-פי ההסכם ביניהם.⁸ סוג נוסף של הסכמים, אף הוא מקובל בפרקטיקה של עבודת הפרקליטות, הוא הסכמי הטיעון לעונש. כאן ההסכם בא לידי ביטוי בכך שתמורת נכונות הנאשם להודות בבית-המשפט, התביעה מבטיחה לעתור לעונש מסויים על-פי נוסחה המקובלת על הצדדים.⁹

שניים מבין שלושת ההסכמים שהוזכרו יעמדו במרכז הדיון:

(א) "עיסקת עד-המדינה".

(ב) הסכמי הטיעון ביחס להודאה מופחתת. לאלו, כך נדמה לי, יש השלכה על חקר האמת במשפט הפלילי.

5. M. Damaska "Evidentiary Barriers to Conviction and Two Models of Criminal Procedure: A Comparative Study" 121 U. of Pen. L. Rev. (1972-3) 506, 581-582.

6. א. הרנון, ק. מן עסקות הטיעון בישראל (תשמ"א) 3.

7. H. Fielding An Inquiry into the Causes of The Late Increase of Robbers (New-York, 1902) 113.

8. ראה הרנון ומן, לעיל הערה 6.

9. שם, שם.

(א) "עיסוקי עדה-מדינה"

אחד החששות המלוים את מוסד עדה-מדינה מאז היוסדו באנגליה לפני כ-300 שנה, הוא הסכנה כי עד זה ינסה להערים על רשויות התביעה ובית-המשפט על-ידי הסתרת האמת, כולה או מקצתה, תוך "גלגול" האשמה על כתפי אנשים חפים מפשע.¹⁰ כדי להתגונן מפני אפשרות זו, חייב המשפט האנגלי את השופט להזהיר את המושבעים, כי יהיה זה מסוכן ולא בטוח, להרשיע נאשם על יסוד עדותו של עד-מדינה שלא נתמכת בראיה מסייעת.¹¹ אצלנו לבשה אזהרה זו אופי אובליגטורי, כך שלא יורשע אדם על סמך עדותו היחידה של עד-מדינה, בלא שתמצא לה סיוע בחומר הראיות.¹² כך או כך, החשש מפני אי חשיפת האמת, וכתוצאה מכך הסכנה של הרשעת אדם חף מפשע, היא שעמדה מול עיני המחוקק ובתי המשפט כאחד.

במצב דברים זה, השאלה המתבקשת כמעט מעצמה היא, האם יש די בראיית הסיוע כדי להתמודד בהצלחה עם החשש של חוסר האמינות הקשור בעדה-מדינה? או שמא נקטנו בצעד לא נכון, ודווקא על-ידי הדרישה לראיית סיוע הנחנו "אבן-ריחיים" על כיתפי בית-המשפט המרחיק מחקר האמת?¹³

אלו הן שאלות שהתשובות להן אינן פשוטות או חד משמעיות. מחד, ניתן היה לטעון כי דרישת הסיוע לגבי עד-מדינה, לאחר שהיא בוטלה לגבי יתר השותפים לעבירה, מלמדת על השקפתו הברורה של המחוקק, שעד זה חשוד מעצם מעמדו אשר טבוע בו תו של חוסר אמינות. אכן, נסיון החיים ואף ההגיון תומכים באפשרות זו. יחד עם זאת, לא ניתן לשלול את דעתם של אלו התומכים בהנחה ההפוכה, לפיה, דווקא הנסיון שהצטבר עד כה מוכיח, כי הדרך היותר נכונה להתמודד בהצלחה עם סוגייה זו, הקשורה בנושא של הערכת עדויות, היא על-ידי השארת מלוא שיקול הדעת בידי בית המשפט תוך הפניית תשומת ליבו לאותה סכנה הטבועה בעד זה, אך בהיבט העקרוני לא שונה בחינת עדותו של עד-מדינה מבחינת עדותו של כל עד מעוניין אחר.

10. R. v. Atwood and Robbins (1788) 1 Leach. CR. L. 464; J. H. Langbein "Shaping the Eighteenth Century Criminal Trial: A View from the Ryder Sources" 50 U. of Chi. L.

Rev. (1983) 133; The King v. Baskerville (1916) 2KB 658

11. Davies v. D.P.P. (1954) 2 W.L.R. 343; J. Edwards "Accomplices In Crime" Crim. L.

R. (1954) 324; R.N. Gooderson "The Evidence of Co-Prisoners" 11 Can. L. J.

(1951-3) 209; J. T. Brown "The Accomplice as a Witness" 10 Can. B. Rev. (1932) 271

12. על הקליטה המוטעת של ההלכה האנגלית למשפט ארצנו – מכלל אזהרה לכלל אובליגטורי, ראה:

E. Harnon "The Need for Corroboration of Accomplice Testimony" 6 Isr. L. Rev.

(1971) 81

וכן ספרו של א. הרנון, דיני ראיות (תשל"ז, חלק שני) 32: נ' זלצמן "השותפים לעבירה בדיני

ראיות" הפרקליט לו (תשמ"ד) 127. ומאו תיקון מס' 6 לפקודת הראיות מ-1982 החובה בדבר

סיוע לעד מדינה קיבלה תוקף חקיקתי – ראה סעיף 54 א (א) לפקודה הנ"ל.

13. לדיון נרחב יותר בנושא זה, עיין: ע' גרוס עד המדינה (תשמ"ט) 172-173.

בל נשכח כי עד־המדינה הוא בכל זאת לא עוד "עד־מעוניין", שכמותו נפגש בית־המשפט באופן תדיר במהלך עבודתו השיפוטית. זהו עד שותף לעבירה, המכיר את פרטי הארוע הפלילי, ואם הוא גם ניחן באינטליגנציה וכשרון רטורי, הוא בודאי לא יתקשה להרשים ולשכנע את שומעיו בדבר מהימנות דבריו. אם כך אפשרי לגבי שותף לעבירה, הרי מקל וחומר יתכן הדבר לגבי שותף הזוכה בהבטחה של חסינות מלאה או חלקית. הפיתוי הרובץ לפיתחו גדול מדי מכדי שלא נעמוד על סכנותיו וביניהן האפשרות כי ינסה לרצות את התביעה בחשיפת "האמת" תוך הפללתם של חפים מפשע. אין להבין מכאן כי בתי המשפט אינם מסוגלים להעריך אותה עדות גם בלעדי דרישת הסיוע ואף להגיע לחקר האמת. יתכן כי כלל האזהרה שבמשפט האנגלי היה בו די. אלא שלא בנאת ביקשתי לדון. ביקשתי להצביע על כי בין יתר מגרעותיו של מוסד עד־המדינה, מצוי גם פן זה, של הסכנה הטבועה בו, להכשלת בית המשפט בבואו לחקור את האמת.

בצד היבט זה של חקר האמת הקשור בעיסקת עד־המדינה, מצוי היבט נוסף, לא פחות חשוב ממנו והוא ההיבט הערכי־מוסרי, הכרוך בהסדר טיעון שכזה, והוא: מראית פני הצדק.

יש משהו פגום וצורם ביצירת חוזה בין עברייני והתביעה הכללית בכל הקשור להליכי העמדתו לדין. התירוץ המושמע לעיתים תכופות כי בלעדי "עזרתו" היתה מתקשה התביעה במלאכתה, דהיינו בהעמדת יתר השותפים לדין, אינו יכול לעמוד, ובכל מקרה הוא עלול להעיד על פשיטת רגל, אם לא מקצועית כי אז לפחות מוסרית, של המערכת המופקדת על אכיפת החוק.

מה הועילו מחוקקים בתקנתם באם עבריינים יכולים להבין כי יש שכר לעבירה? לא נעלם אותו היבט בעיקרון החוקיות כי עברייני יעמוד לדין על עבירותיו ומה בדבר השיוויון בפני החוק, האם אין אנו יוצרים מצב לפיו יש שווים, אך יש גם שווים פחות, בפני החוק?

הכיצד בכל זאת ניתן להסביר מבחינה משפטית פרקטיקה זו של עיסקת עד־מדינה? נדמה כי הסבר אפשרי הוא, שרק בדרך זו ניתן לשכנע שותף לעבירה להסכים לוותר על חסיונו מפני הפללה־עצמית. אמנם נכון, עד־המדינה מעיד על עצמו כשותף לעבירה, ובכך הוא מפליל את עצמו, והטענה היא כמובן, שהוא לא היה עושה כן לולא הובטחה לו טובת הנאה. הנה כי כן הנימוק הפורמאלי הוא ויתור על זכות בתמורה לטובת הנאה. האמנם למטרה זו הסכימה החברה להעניק לאזרחיה את החסיון מפני הפללה עצמית? האם המגן ההומניטרי מפני שרירות לב השילטון הפך להיות חרב דמוקלס המתהפכת כנגד החברה? האין כאן ניצול ציני של "זכות" להשגת מטרות שבינו לבין הסיבות ליצירת החיסיון אין ולא כלום? והרי התשובה לכך ברורה וידועה לכל. יצרנו מצב משפטי, אשר לפיו נמצאנו "שבויים" בידי עבריינים המיטיבים לדעת את תולשתה של החברה, אשר ציידה אותם בנכס חשוב, כדי שיוכלו להשתמש בו כקרדום לחפור בו נגדה.

הפגם המוסרי בסחר זה בחסיון מפני הפללה עצמית הוא כה בולט וזועק עד כי אינו זקוק לראייה נוספת. האמנם הגענו כדי כך שבלעדי עזרתם של שותפים לעבירה המשטרה אינה מסוגלת למלא את תפקידה? איני סבור שזהו המצב לאשורו.

זו תופעה שהשכלנו להתרגל אליה בעיקר משום שהיא נוחה ופותרת לעיתים מצוקות של משאבים חסרים. אולם, אפילו היה מתברר, כי לנוכח המצב המשפטי הקיים אין כל אפשרות אחרת, זולת ההיזקקות למציאת הסדרים שכאלה עם שותפים לעבירה, גם אז ראוי היה לה לחברה לשקול שנית את עמדתה תוך עמידה על משמר תדמיתה בעיני הבריות והמנעות מכל סחר עם אלו אשר הפרו את חוקיה.

(ב) הסכמי טיעון ביחס להודאה מופחתת

סוג זה של הסכמים, עניינו בדרך כלל בהסכם בין התביעה והנאשם, לפי יסכים הנאשם להודות בעבירות קלות מאלו שיוחסו לו בכתב-האישום המקורי, ואילו התביעה לא תעמוד על זכותה להוכיח את האשמות המקוריות, שייחסה לו בכתב-האישום. הסכמים אלו מנומקים בדרך כלל על-ידי המדינה בטעמים של יעילות וחסכון במשאבי אנוש; דהיינו, שחרור פרקליטים לטובת טיפול בתיקים אחרים, כמו גם חסכון בזמן שיפוטי יקר תוך הפחתת מספרם של התיקים הקבועים לדיון.

לכאורה, ניתן היה להתרשם מן החיוב שיש בסוג הסכמים אלו ואולי אף להתברך בהם. אך זאת רק למראית עין. שכן בחינה מעמיקה יותר מלמדת על השלילה החבויה בהם ועל ניזוקם האפשרי לטווח רחוק, על אופייה של השיטה האדוורסרית ויכולתה להגשים את מטרות המשפט הפלילי.

אנו כמובן מניחים כי הפרקליטות אומנם עושה עבודתה נאמנה, ומעמידה נאשמים לדין על אותן עבירות המתגלות מחומר הראיות שבידה. במילים אחרות, התביעה אמורה לטעון לקיומן של עובדות מסוימות, שבאם יעמדו במבחן האמת בבית-המשפט יוכיחו את היסוד הפיזי שבעבירה. במקום זאת אנו מוצאים, כי על פי המקובל בסוג זה של הסכמי הטיעון, התביעה מבקשת לסגת בה מאותו מיתאר עובדתי, שאותו היא טענה בכתב האישום המקורי, ולא משום שניתבררו לה לפתע עובדות חדשות אשר לא עמדו מול עיניה בתחילה. אף לא משום שהיא שוכנעה כעת כי סיכוייה להצליח בהוכחת הטענות העובדתיות המקוריות פחתו באופן ממשי, אלא משום אותה נוחות שהוזכרה מקודם.

אפשרות נוספת היא, להותיר את הטענות העובדתיות כמות שהן, תוך נסיגה מן ההיבט המישפטי, דהיינו מן האשמות המקוריות שהיא יחסה לנאשם בתחילה. כך או כך, הסדרים אלו עושים פלסתר את ערך האמת בהליך המישפטי וממילא מרחיקים את בית המשפט ממטרתו העיקרית – להגיע לחקר האמת שהוא תנאי עיקרי לעשיית צדק.

טול לדוגמה אדם אשר ירה למות בזולתו. הראיות שבידי התביעה מלמדות, כי אדם זה תיכנן את התנהגותו וביקש להגיע אל אותה תוצאה. הוא ארב לקורבן ומשהבחין בו ניגש אליו וירה בו בראשו מספר יריות שגרמו את מותו. אין כל ספק כי על בסיס עובדות אלו, ראוי היה להעמיד לדין את היורה באשמת רצח.

האם יעלה על הדעת כי התביעה תורשה לבוא בפני בית המשפט ולטעון בניגוד לחומר הראיות שבידה, כי בעצם הנאשם לא תיכנן את התנהגותו, או כי לא התכוון לגרום למוות? או, האם היא תורשה להתייצב בפני בית המשפט, ולטעון על בסיס אותן עובדות כי היא מסכימה להסתפק בהודאת הנאשם בהריגה חרף העבירה של רצח? שהרי אם

תאמר שאכן היא מורשית לעשות כן, על כורחך הינך מסכים למסקנה הבלתי נמנעת כי שוב אין זה מתפקידו של בית המשפט להגיע אל חקר האמת, או כי אין הכרח שתהא חפיפה של ממש בין האמת הנקבעת על ידי בית המשפט לזו במציאות. אמנם עולמו של המשפטן, שלא כמו עולמו של ההיסטוריון או המדען, מוגבל הוא מבחינת יכולתו להגיע תמיד אל חקר האמת האובייקטיבית, קרי: אותה אמת עובדתית המשקפת במדויק את המציאות. סיבות רבות יוצרות מיגבלה זו, חלקן הן אקסיומטיות, הטבועות בשיטה המשפטית מעצם הגדרתה ככזו. כך למשל ההתדיינות המשפטית מתוחמת היא בזמן, השופט אנוס להוציא מתחת ידו החלטה המכריעה בסיכסוך סופית. סופיות הדיון היא מסימני ההיכר של שיטה משפטית, בלעדיה לא נוכל לשמור על יציבות ועל סדר תקינים בחברה. המחיר לשמירת אותה יציבות וסדר חברתי, הוא פעמים החטאת האמת העובדתית, ובמקומה יצירת אמת שונה שלא ניתן לערער אחריה, היא האמת המשפטית. היטיב להגדיר זאת המלומד Wigmore:¹⁴

"A judicial trial of litigated facts must be held at fixed time and place and the decision must be then made once for all. This feature in contrast with the scientific laboratory makes it inevitable for the tribunal to reject certain kinds of evidence and to depend largely upon other kinds and thus may lead to special rules of the art as distinguished from the science".

ולא רק מגבלות הזמן והמקום עשויות להצביע על הקושי שבהגעה אל חקר האמת, אלא ישנם גורמים נוספים, הקשורים בסדרי הדין ודיני הראיות האופייניים לשיטת משפט, אולי מתוך רצון להבטיח אחידות, כמו למשל הדרך לאיסוף הראיות, כללי הפסילה הקשורים בדרך הצגתן בבית המשפט ועוד.¹⁵ לא כאן המקום לעמוד על הסיבות והגורמים המרחיקים את השיטה המשפטית מן האמת האובייקטיבית, שכן לא זו מטרת הרשימה. אך חרף מגבלות אלו, שכאמור חלקן אקסיומטיות וחלקן יזומות על ידנו, עדיין המטרה העיקרית, לפחות של ההליך הפלילי, היא ליצור חפיפה מושלמת ככל האפשר בין האמת המשפטית הנקבעת על ידי בית המשפט לבין האמת העובדתית שבמציאות, שהרי בלעדי קירבה זו שוב לא ניתן להבטיח את הליך עשיית הצדק והצלחת ההבחנה בין אשם לזכאי.

ראויים לתשומת לב מיוחדת דבריו של השופט אלון בבג"צ אלון:¹⁶

"אמנם כן, המערכת המשפטית משתדלת היא להתאים, ככל האפשר, את עקרונותיה לאמת שבמציאות, והרשות השיפוטית מיישמת את דרכי בירורה כדי להגיע במידה מרבית לברורה של האמת העובדתית".

ובמקום אחר, בפסק-דין בענין מועדי, קובע הוא:¹⁷

14. J.H. Wigmore *The Principles of Judicial Proof* (Boston, 2nd ed., 1931) 955.

15. J. Salmond *On Jurisprudence* (London, 12th ed., by P.J. Fitzgerald, 1966) 72.

16. בג"צ 152/82 אלון נ' ממשלת ישראל, פ"ד לו (4) 449, 471.

17. ע"פ 168/82, 115 מועדי נ' מדינת ישראל, פ"ד לח (1) 197, 264.

"המגמה המרכזית של בית המשפט צריך שתהיה ליישם את שיקוליו ודרכי בירורו כדי לאשש במידה מרבית את פסיקת האמת המשפטית על בירורה של האמת העובדתית". ובנפרד מכך באותו פסק־דין הוא מוסיף:¹⁸

"...חובתו היסודית והראשונית של בית המשפט לגלות את האמת העובדתית שבפרשת הדברים שבפניו ולפסוק על־פיה ולאורה את האמת המשפטית... תפקידו של בית המשפט להגיע לחקר האמת העובדתית חלק מהותי הוא מעצם ההליך השיפוטי... משימה זו של בית המשפט בדבר גילוי האמת היא הכלל...".

אכן חקר האמת העובדתית הוא הכלל ואליו צריך לשאוף בהליך הפלילי. כדי לסטות מהגשמתו של ערך זה, צריך שיופיע ערך אחר, חזק הימנו, שיש ביכולתו להצדיק את העדפתו על פי אותו מקרה.

מהו הערך שמייצגים הסכמי הטיעון? על כך אולי ניתן ללמוד מדבריו של השופט ח. כהן בפסק־דין בחמוצקי:¹⁹

"ומה גם שיתרונותיהם של ההסכמים הללו מן הבחינה המעשית שקולים כנגד מגרעותיהם מן הבחינה הפילוסופית. רק כדי לסתום פיותיהם של הפוסלים שיטענו שמנהג זה אין הולכים אחריו כאשר מנהג רע הוא והיזקו תדיר... אומר שצפונות בהסכמים הללו לפחות שלוש טובות לנאשם ושלוש טובות לבית המשפט ולציבור. ואלה טובות הנאשם: א. הוא חוסך את עצמו מעינויי־דין שבמשפט ממושך; ב. תור משפטו מגיע בהקדם; ג. אין הוא מסכן עצמו בטענות הגנה העלולות להיות לו לרועץ. ואלה טובות הציבור: א. עברייני שהוכחות נגדו חלשות או אפסיות, מורשע בדינו; ב. כוח־האדם של המשטרה יישמר וינוצל למטרות חשובות אחרות; ג. הוצאות אוצר המדינה הן על בתי־המשפט והן על המשטרה והפרקליטות מופחתות בהרבה, ונמצא משלם המיסים נשכר...".

אשר ליתרונות לנאשם הכלולות בטענות א' ו־ב' לעיל, אומר אך זאת, כי אם נאשם מאולץ להודות במה שלא עשה רק על מנת לחסוך מעצמו ייסורי נפש עד שיוכל להוציא את צידקתו לאור, הרי שום יתרון אין בזה, והחלפנו עינויי־דין בעיוות־הדין. אך מאידך, אם המדובר בנאשם אשר חטא, כי אז יתרונות אלו אכן ברורים. אלא שלא נוכל להימנע מלשאול, במקרה זה על שום מה עיסקת טיעון דווקא? מה מונע מן הנאשם לקום בבית המשפט ולהודות באשמות המקוריות שיוחסו לו? ואם טוען הוא כי לא ביצע, מדוע תימנע התביעה מהוכחתן ותסכים לפתע להסתפק בהודאה פחות חמורה? השופט ח. כהן מעלה את האפשרות, כי ייתכן שמדובר בעברייני שהראיות נגדו חלשות או אפסיות. אולם למדנו כי תנאי להעמדת אדם לדין הוא שהתובע יהיה מצויד בראיות מספיקות, אשר פורשו על־ידי הפסיקה כראיות לכאורה. כלומר, לא ראיות חלשות ולא כל שכן ראיות אפסיות. ואפילו נסכים כי יתכנו מקרים שהתביעה לא העריכה נכון את טיב הראיות שבידה, הרי בוודאי שלא אלו המקרים המייצגים כיום סוג זה של עיסקות טיעון.

18. שם, בע' 259.

19. ע"פ 532/71 בחמוצקי נ' מדינת ישראל, פ"ד כו (1) 543, 549-550.

סביר יותר להניח, כי מה שמנחה במרביתם של המקרים בסוג זה של עיסקות הטיעון, הוא שיקולי נוחות וחיסכון, שהוזכרו על-ידי השופט כהן וצוטטו מקודם. האם ערך זה שקול כנגד חקר האמת על ידי בית המשפט? לדעתי התשובה היא שלילית לחלוטין. הדעת אינה נותנת כי התביעה תורשה לסתור בערך האמת ותציג בבית המשפט אמת משפטית בידועה כי היא לא בהכרח תואמת לאמת העובדתית.

סכנותיה של עיסקת הטיעון

הקלקלה העיקרית למערכת המשפט מפרקטיקה זו של הסדרי טיעון היא לדעתי בטווח הרחוק, ושלושה הן ביטוייה:

א. שחיקת ערך האמת במשפט הפלילי: אחת הסכנות היותר גדולות למערכת משפטית היא אובדן הדרך, דהיינו, התרחקותה מן המטרות העיקריות שהוצבעו לפיתחה. חקר האמת הוא תנאי במשפט הפלילי לעשיית צדק, בלעדיו אין להלום על אכיפה נכונה של המשפט המהותי. באם צדקנו ולו במקצת בהנחתנו, כי הסכמי הטיעון פוגעים בערך האמת, כי אז ככל שנוקף הזמן ופרקטיקה זו קונה לה שביטה של קבע במשפטנו, כפי שרמז על כך השופט ח. כהן בפסק הדין בעניין בחמוצקו, הרי:²⁰

“חוששני שהמנהג לכרות הסכמים ממין זה נפוץ הוא גם אצלנו כבר עד כדי כך שניתן לדבר על מעין “הלכתא מדינה”... בחינת אין הלכה נקבעת עד שיעשה מנהג... ומשהשתרש המנהג ונעשה קבע, אין טעם לבכות עליו ולפסול אותו משיקולים מוסריים או אתיים צרופים...”

וזו אכן הסכנה, שנעמוד בעתיד מול “מינהג מדינה”, מבית היוצר שלנו, עד כי לא יעמוד לבית המשפט הכוח לפסול אותו, אפילו יהיה זה ברור כי הוא מונע ממנו להגיע לחקר האמת וממילא אז ידרש המחוקק לתת דעתו לנושא כפי שהדבר ארע בעבר בנושאים אחרים.²¹

ב. הביטוי הנוסף שיש לסוגייה זו הוא בהשלכה ערכית-מוסרית שעלולה להיות לה על תדמית פני הצדק של המשפט הישראלי, וכתוצאה מזה אובדן אמון הציבור במערכת המשפטית.

הפגיעה הערכית-מוסרית עלולה לנבוע מהתחושה, כי הצדק הוא “סחיר” ומותנה לא במעט ביכולת המיקוח של הנאשם או פרקליטו עם רשויות התביעה. ככל שידו של הנאשם משגת לשכור לעצמו פרקליט מוכשר יותר, כך יגברו סיכויי להשיג עבור לקוחו עיסקה טובה יותר, ומכל מקום כך עלול הדבר להתפרש בעיני הציבור. פתיחת הדלת בפני האפשרות של סחר הדין היא בעיני בלתי מוסרית ומנוגדת לעיקרון החוקיות והשוויון בפני החוק. שוב לא יענש אדם לפי מידת חטאיו אלא לפי יכולתו לסחור בהצלחה עם התביעה הכללית. יש גם לקחת בחשבון את הפגיעה

20. שם, בע' 549.

21. למשל כפי שקלטנו אל משפטנו בטעות את כלל הסיוע האובליגטורי בענין עדות שנתף לעבירה או למתלונן בעבירות מין – ראה הערה 12 לעיל.

האפשרית במעמדו של בית המשפט בעיני הבריות, כשזה עלול להיתפס "כחותמת גומי" לעיסקות המונחות בפניו, וכבר עמד על כך בית המשפט בפסק־דין מאיה:²² "והטעם לכך הוא בעיקרו של מראית פני הצדק. כאשר נערכת עיסקת טיעון, אין בכך אמנם כדי לגרוע מכוחו ומסמכותו של בית המשפט לקבוע את העונש, אך החביעה הכללית איננה צריכה להיות שותפה ליצירת מצג לכאורה, כאילו יש בכוחה להשפיע על התקופה הקצובה אותה יקבע בית המשפט...".

ציבור שאוזנו מורגלת לשמוע חדשות לבקרים, על כך שעבריון זה או אחר זכה בעיסקת טיעון, ומבלי שהוא יוכל לעמוד על סיבתה או גם על צידקתה, כל נתפלא אם יאבד את אמונו במערכת הצדק. אנו משדרים לציבור מסר ברור למדי, לפיו גם לצדק יש מחיר ואף בו ניתן לסחור. שיעור שכזה היוצא מבית מדרשה של המערכת המשפטית יש בו כדי לפגוע ביכולתה לתקן ולחנך את הציבור.

ג. ההיבט השלישי ואולי החשוב ביותר הוא הסכנה הקשורה בהסכמים אלו להרשעתם של נאשמים חפים מפשע. מקורה של סכנה זו בפיתוי המונח לפיתחו של נאשם מר־נפש או חלש אופי, המועמד בפני הברירה של הודאה בעבירה חמורה פחות מזו שיוחסה לו בכתב האישום המקורי או בהסתכנות בהרשעה בעבירה חמורה שבגינה יאסר לשנים ארוכות. כאשר לחץ מסוג זה מופעל על הנאשם על ידי עורך דינו, בהחלט ניתן לעלות על הדעת מקרים שלא יעמדו לאותם הנאשמים כוחות הנפש לצאת למאבק על חפותם, והם ישברו ויכנעו לפיתוי ההודות במה שלא עשו. במצב דברים שכזה לא תמיד יוכל בית־המשפט להבחין האם בפניו הודאה כוזבת. כך, חלילה, עלול בית־המשפט להיכשל בהרשעת חף מפשע. כבר עמדו על כך המלומדים מן והרנון בספרם "עיסקות הטיעון בישראל".²³

"צוות אנגלי הראה, כי עורכי־דין רבים נוהגים להפעיל לחץ כבד על לקוחותיהם הנאשמים, שלא לדרוש עריכת משפט ושמיעת ראיות, אלא לטעון "מודה" בבית המשפט. התרשמות החוקרים היתה, כי גם חפים מפשע אולצו להודות, וספרם עורר סער ציבורית בבריטניה.

אפשרות אחרת, שגם ממנה עלולה לנבוע אותה סכנה, היא, שנאשם חף מפשע יאולץ על ידי גורמים, בעלי השפעה עליו, ליטול על עצמו אשמה כדי לחפות על העבריון האמיתי. תופעה זו בדרך כלל רווחת בקרב אנשי העולם התחתון או בקרב עדות מסוימות בישראל".

צריך לזכור בהקשר זה כי על פי החוק הקיים עתה, לא מוטלת על השופט חובה לאמת הודאתו של נאשם שניתנה בפניו, בראיות חיצוניות בלתי תלויות בנאשם.

יתכן כי הגיעה העת להתערבותו של המחוקק בנושא זה כדי שיטיל על בית המשפט את החובה לדרוש מהתביעה לאמת בראיותיה את הודאת הנאשם. ענין זה נכון הוא ביחס

22. ע"פ 188/84 מאיה נ' מדינת ישראל, מ"ד לח (3) 162, 164.

23. הרנון ומן, לעיל הערה 6, בע' 134-135.

לעיסקות הטיעון, כפי שהוא נכון ותקף אף להודאה שהיא לא תולדה של עיסקה שכזו. ולסיום מן הראוי לחזור אל השופט אלון, שבפסק-דין עלי²⁴ מסכים עם דברים שנכתבו בעקבות המחקר של המלומדים מן והרנון בנושא זה:

"הבעיה הזאת של אנשים חפים מפשע, העלולים להידחף להודאה באשמה עקב עיסקת טיעון, צריכה היתה להיות הבעיה המרכזית של המחקר כולו. לאמור, חייב היה להעשות מאמץ מירבי לגלות אם אירעו אצלנו מקרים כאלה וכיצד הם התרחשו. בסופו של דבר, הרי זוהי מטרתו העילאית של תהליך הפלילי כולו, להעניש את האשמים ולזכות את החפים מפשע, ואם עיסקות טיעון עלולות להביא לתוצאה הפוכה, ולו גם במקרים בודדים, הרי זהו נימוק טוב לפסול אותן מכל וכל".

סיכום

עיסקות הטיעון הן פרקטיקה שהועתקה אל משפטנו מהמשפט האנגלו-אמריקאי ותאמה את צרכי המערכת המשפטית. בדומה לפרקטיקות אחרות ששאלנו מאחרים, אף זו לא זכתה לבחינה מעמיקה ולא נבדקו השלכותיה האפשריות על מראית פניו של הצדק הישראלי, היא הונחה בפני בית המשפט כעובדה מוגמרת עד כי השופט ח. כהן חווה דעתו כי "...משהשתרש המנהג ונעשה קבע, אין טעם לבכות עליו ולפסול אותו משיקולים מוסריים או אתיים צרופים..."²⁵ ואכן טעם לבכות, אין, אך היה גם היה טעם לבחון הכיצד הוא משתלב עם החובה הראשונית של בית המשפט להגיע לחקר האמת. אני מניח, כי אם היה נבדק הדבר, המסקנה עשויה היתה להיות, כי יש סתירה בין השניים ובמצב זה לא היה מנוס, חרף האי נוחות שבדבר, אלא לפסול נוהג זה בעודו באיבו.

אני טוען כי מסקנתי האמורה היא היחידה האפשרית, ואולם טוען אני כי ראוי שהאפשרות שהעלתי כאן תגרום ליותר שופטים וחוקרי משפט לשבת על מדוכה זו ולהתמודד עימה ברצינות, ויפה שעה אחת קודם.

24. ע"פ 556/80 עלי נ' מדינת ישראל, פ"ד לו (3) 170, 186. השופט אלון מפנה ל"מ' בן-זאב" א' הרנון וק' מן: עיסקות טיעון בישראל" משפטים יב (תשמ"ב-תשמ"ג) 407, 408.

25. מקרה בחמוצקי, לעיל הערה 19, בע' 549.